

“สังคมวิทยา-มนุษยวิทยา เชียงใหม่ ในบทบทวน: สู่ภารกิจใหม่ในวันพรุ่ง”

วงศ์ธนา¹

รศ.ดร.วสันต์ ปัญญาแก้ว

ผมคิดว่าผมน่าจะเป็นอาจารย์รุ่นที่ 4 ซึ่งที่ผมเรียนน่าจะเป็นซึ่งของจังหวะเวลาทางประวัติศาสตร์สำคัญของภาควิชา คือเป็นช่วงเวลาที่อาจารย์รุ่นบุกเบิกยังคงอยู่ (แม้ไกล้เกย์ณกันแล้ว) และอาจารย์รุ่นที่ 2 ที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศกลับมาทำงานกัน หลายท่านกำลังทำงานวิจัย เช่น อ.ไชยวัฒน์, อ.อุ่นวรรณ, อ.อานันท์ และอ.ฉลาดชาย กำลังตกลงเลือก ต่อมานามรีบด้วยไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ตอนนั้นผมไปเรียนปริญญาโทที่ธรรมศาสตร์ ผมรู้สึกว่าทำไม่ผิดคิดไม่เหมือนคนอื่น ผมรู้สึกว่าแนวคิดมาร์กซ์มันเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่พอเราไปพูดแนวคิดมาร์กซ์กับเพื่อนที่กรุงเทพฯ ผมกล้ายเป็นพวกประหลาด แต่ถ้าย้อนกลับไปผมคิดว่าผมรับแนวคิดมาร์กซิสม์มาจากอาจารย์หลายท่าน อ.อานันท์ (ศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กานุจันพันธุ์) ทำให้ผมรู้จักมาลินอฟสกี้ (Bronislaw Malinowski) เป็นคนแรกที่สอนเรื่องคุ้ล่า (Kula ring) ในวิชามนุษยวิทยาเศรษฐกิจ อ.อานันท์ ฉลาดชาย (อาจารย์ฉลาดชาย ร่มิตานนท์) สอนเรื่องลัทธิมาร์กซ์ อ.อานันท์เปลียนสีอัลลัทธิมาร์กซ์

¹ วงศ์ธนาเพื่อบทบทวนบทบาทของสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาในหัวข้อ “สังคมวิทยา-มนุษยวิทยา เชียงใหม่ ในบทบทวน: สู่ภารกิจใหม่ในวันพรุ่ง” ในงานสัมมนาวิชาการ 60 ปี ภาควิชาสังคมวิทยา และมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ “On All (อ่องอອ): สังคมวิทยา-มนุษยวิทยา ครบรถ” วันพุธที่ 20 พฤศจิกายน 2567 ณ โรงแรมวินทรี ชั้น 3 รีสอร์ท เชียงใหม่ ดำเนินรายการ โดย อ.อานันท์ ดร.นีรพงศ์ เกตุณณี ถอดคำบรรยาย โดย ณัฐนี ลักษณ์ ตรวจทานโดย ศาสตราจารย์ ดร.ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี รองศาสตราจารย์ ดร.วสันต์ ปัญญาแก้ว รองศาสตราจารย์ ดร.ไ祐รุจน์ คงทวีศักดิ์ และอาจารย์รังสรรค์ ประทุมวรรณ แล้ว บรรณาธิการโดย ชาญ พนารัตน์

กับสังคมนิยม สังคมวิทยามาร์กซิสต์และเขียนตำราอีกหลายเล่ม ซึ่งนั้นตอนที่ผมเรียนปีสุดท้ายศูนย์สตรีศึกษาเพิ่งก่อตั้งมาได้สองปี ผู้มีต้องไปเรียนกับอาจารย์ที่ศูนย์สตรีศึกษา ซึ่งน่าจะเป็นรุ่นแรกๆ อาจารย์นลดาดชาญได้ดังมากกับงานเขียนเรื่อง “ผีเจ้านาย” (2527) ซึ่งผีเจ้านายก็เป็นเนื้อหาที่สอนอยู่ในวิชาสังคมวิทยา-มนุษยวิทยา การเมือง ถ้าใครได้อ่านจะเห็นว่าถึงแม้อาจารย์นลดาดชาญจะใช้ Functionalism ของมาลินอฟสกี้ ในการอธิบายเรื่องผีเจ้านาย แต่ในนั้นข้อโต้แย้งของอาจารย์ก็คือ แม้แต่ผีก็มีระบบความสัมพันธ์ มีโครงสร้าง ชนชั้น และเต็มไปด้วยประเพณี พิธีกรรมเรื่องการนับถือผี เรียกกว้างๆ อย่างนี้แล้วกัน เพราะฉะนั้นสมมติฐานแรกที่อาจารย์เสนอใน “ผีเจ้านาย” คือผีพุทธพราหมณ์ไม่เคยแยกออกจากกัน และพิสูจน์ให้เห็นผ่านเรื่องผีเจ้านาย ถ้าใครอ่านดูมันจะเป็นงานชาติพันธุ์ที่น่าสนใจมาก อาจารย์เขียนเล่าได้น่าสนใจมาก

จากผีเจ้านายในช่วงเวลาเดียวกันก็มีเรื่องป้าไม้สังคม (2527) ซึ่งอาจารย์อ่านนั้นที่ได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรง ในวารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ 35 ฉบับที่ 2 (2566) หากใครสนใจไปอ่านดูได้ประเด็นคือป้าไม้สังคมก็คือป้าชุมชนตอนนั้น อาจารย์นลดาดชาญ สนใจเรื่องการเคลื่อนไหวของชุมชน 14 ตุลา พ.ศ. 2516-2519 ไล่เรียงมา อาจารย์นลดาดชาญ ก็พยายามสอนในห้องเรียนในวิชามนุษยวิทยาการเมือง ในยุคหนึ่นเป็นยุคที่กำลังเป็นประเด็น ผมเข้าใจว่าเป็นเรื่องที่สืบท่องากจากขบวนการเคลื่อนไหวของสหพันธ์ชาวไร่ชุมชน อาจารย์ นักวิชาการ โดยเฉพาะคณะสังคมศาสตร์ มช. เข้าไปร่วมเคลื่อนไหว เป็น historical moment อีกช่วงหนึ่ง ต่อมาผมกำลังจะไปเรียนต่อปริญญาเอก อาจารย์นลดาดชาญ ก็ออกหนังสือเรื่อง “น้ำพริกล้านนา” จาก “ผีเจ้านาย” “ป้าไม้สังคม” จนมาถึง “น้ำพริกล้านนา” มันกล้ายมาเป็นอย่างนี้ได้ยังไง ตอนนั้นอาจารย์นลดาดชาญเริ่มสนใจเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม เรื่อง cultural biodiversity และเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่อาจารย์นลดาดชาญช่วยก่อตั้งศูนย์สตรีศึกษาขึ้นมา ในเล่มนี้ อาจารย์ พูดถึงเรื่องการทำอาหาร anthropology of food (มนุษยวิทยาอาหาร) ซึ่งอาจารย์ เก่งมากเรื่องทำกับข้าว มากกว่านั้น อาจารย์คงพยายามซึ่งให้เห็นความสำคัญของผู้หญิง และความหลากหลายในสنان จนมาถึงในงานสุดท้าย “มนุษยวิทยาการเมือง” เป็นตำราที่อาจารย์สอนและเขียนให้พากเราอ่านตอนที่เป็นนักศึกษาปริญญาตรี ผมและอาจารย์เพบูล์ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพบูล์ เยงสุวรรณ) อยากจะทำเล่มนี้ ออกมาราบเรื่องให้ดูวันนี้โหลดไปอ่านกัน และเพื่อระลึกถึงอาจารย์นลดาดชาญที่ได้จาก

พากเราไปเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 ขณะที่ท่านอายุได้ 76 ปี เป็นตำราที่อาจารย์เขียนไว้และยังอยู่ในระหว่างการแก้ไขเรียบเรียง เป็นเล่มที่ผมคิดว่าในส้านะลูกศิษย์เป็นภารกิจที่ผมต้องทำให้สำเร็จ

ผมคิดว่าผมได้รับอิทธิพลมาจากการอาจารย์อันนันท์ อาจารย์ฉลาดชาย เยอะมาก โดยไม่รู้ตัว คือผมอ่านมาาร์กซ์เป็นเรื่องธรรมดاجนไม่ได้คิดว่ามันเป็นเรื่องเปลกอะไรแล้วพอมาอีกครั้ง ผมไปเรียนต่อ ผมก็สนใจแนวคิดพวgnีมากขึ้น จนกลายมาเป็น ศจวร์ต ฮอลล์ (Stuart Hall) และวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) ที่ผมตามอ่านอยู่ประมาณสิบปี คราวนั้นผมตอนนั้นก็คิดถึงแต่ ศจวร์ต ฮอลล์ ซึ่งตอนนี้วัฒนธรรมศึกษา ก็กลายมาเป็นวิชาบังคับของภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาไปแล้ว เพราะฉะนั้นถ้าจะบอกว่าทบทวนแล้วมีอะไรที่สืบท่องมาจากอาจารย์ฉลาดชายได้บ้าง ผมคิดว่าการที่วัฒนธรรมศึกษาถูกจัดเป็นวิชาบังคับในสาขาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาระดับปริญญาตรี ก็ถือว่าได้รับอิทธิพลมาจาก มนุษยวิทยาการเมืองของ อาจารย์ฉลาดชาย รミニตานนท์ ไม่มากก็น้อย

อาจารย์รังสรรค์ ประทุมวรรณ

ผมอาจจะเป็น niche market (ตลาดเฉพาะกลุ่ม) นิดหนึ่ง เพราะว่าสิ่งที่ผมสนใจก็คือเรื่องของสังคมวิทยาศาสนา และ digital behavior (พฤติกรรมดิจิทัล) และ virtual society (สังคมเสมือน) ซึ่งการทำงานเรื่องนี้เป็นระยะเวลากลายปีและเมื่อต้องมาคุยเรื่องนี้ผมเลยนึกย้อนไปว่าในช่วงเวลาที่ทำงานอยู่ที่นี่ อาจารย์วสันต์ (รองศาสตราจารย์ ดร.วสันต์ ปัญญาแก้ว) พูดถึง อาจารย์อันนันท์ อาจารย์ฉลาดชาย นักศึกษาสมัยนั้นจะเรียก อาจารย์ฉลาดชายว่า ไอ้นส์ไตน์ เพราะอาจารย์หน้าเหมือนไอนส์ไตน์มาก แต่ผมเองจะคุ้นชินกับท่านอาจารย์ไซยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี (ผศ.ดร. ไซยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี) ซึ่งท่านเป็นอาจารย์ที่มีความชำนาญเรื่องระเบียบวิธีวิจัยและสถิติซึ่งผมเองก็มีความสนใจในสิ่งเดียวกัน จากจุดนี้ผมคิดว่าสิ่งที่เป็นความท้าทายของสังคมวิทยาโดยเฉพาะหลังจากทบทวนสิ่งที่อาจารย์วสันต์พูดไป ถูกเลย สังคมวิทยา มช. มีข้อมูลอุดรับจะเวลา 60 ปี ทำให้ผมสนใจว่าในอนาคตมีความท้าทายอะไรใหม่ๆ ที่เราจะต้องเผชิญและตอบคำถาม ซึ่ง ณ วินาทีนี้อาจจะเป็นสิ่งที่เราตอบได้ไม่เต็มปากว่าเรา

จะรับมือมันยังไงในสิ่งใหม่ๆที่กำลังจะมาถึง

อย่างแรกคือเรื่องธรรมชาติของข้อมูล หรือ Data ที่มันเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ธรรมชาติของข้อมูลมันไม่เหมือนเมื่อก่อนอีกแล้ว ที่มันมาเป็นก้อน มี patterns (รูปแบบ) มี factors (ปัจจัย) ที่ชัดเจนแน่นอนจากกลุ่มประชากรที่มีลักษณะทางสังคม คล้ายคลึงกัน ธรรมชาติของข้อมูลในยุคปัจจุบันเป็นข้อมูลที่มีทั้งความเร็ว (Velocity) ความเร่ง (Acceleration) และความหลากหลาย (Variation) ที่เราทำความเข้าใจได้ยาก และ patterns of behavior ที่อยู่บนพื้นฐานของ diversity (ความแตกต่างหลากหลาย) ที่สูงมากของกลุ่มคนที่หลากหลาย ซึ่งธรรมชาติของข้อมูลแบบนี้เป็นสิ่งที่ท้าทายเราในอนาคตมากว่าเราจะอธิบายข้อมูลแบบนี้ได้อย่างไร สิ่งหนึ่งที่ตามมาก็คือระเบียบวิธีหรือ เทคนิคที่เราใช้ในการสังเกตการณ์และเก็บข้อมูล ยกตัวอย่างงานที่ผมทำในเรื่องของ digital behavior การที่คนยอมหยุดหรือยุบเพื่อให้หุ่นยนต์ AI อันหนึ่งไปบูชาเทพเจ้า ยินดูแทนเราผ่านเว็บไซต์ มีคำถามว่าสุดท้ายแล้วใครเป็นคนที่บูชาเทพเจ้ากันแน่ หุ่นยนต์ตัวนั้น? หรือว่าเรา? เพราะว่าหุ่นยนต์ทำหมดเลย คนไม่ได้มี interact อะไรกับเทพเจ้ายินดูเลยแม้แต่นิดเดียว อย่างนี้เป็นต้น ธรรมชาติของข้อมูลใหม่ๆ แบบนี้เป็นสิ่งที่ผมคิดว่ามันน่าสนใจมาก ว่าเราจะสังเกตการณ์ เก็บข้อมูลและวิเคราะห์มันอย่างไร และอีกอย่างที่ผมคิดว่าทำให้ธรรมชาติของข้อมูลเปลี่ยนไปและเป็นสิ่งที่เราต้องมอง ก็คือ ธรรมชาติของพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป สิ่งหนึ่งที่เราพบก็คือ เมื่อก่อนเราเคยเชื่อว่า social network platform (ช่องทางเครือข่ายสังคมออนไลน์) เป็นเพียงแค่ channel (ช่องทาง) รูปแบบหนึ่งที่คนใช้ในการ express (แสดงออก) ตัวตนหรือการ interact (ปฏิสัมพันธ์) กับคนอื่น แต่ทุกวันนี้เรากลับพบว่า social network platform เหล่านี้ มักจะเป็นเบ้าหลอมชนิดใหม่ มักจะเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อตัวตน พฤติกรรม และกลุ่ม ทางสังคมอย่างแท้จริง กล้ายเป็นพฤติกรรมอีกแบบหนึ่งที่ผมคิดว่าเราอาจจะต้องมานั่ง ทบทวนว่าเราจะสามารถ approach (เข้าถึง) หรือ address (อธิบาย) มันด้วย conceptual หรือ theoretical framework (กรอบแนวคิดหรือทฤษฎี) แบบเดิม ๆ ได้อยู่่แค่ไหน ยกตัวอย่างง่ายๆ อย่างเช่นค่าว่า social group (กลุ่มทางสังคม) เมื่อก่อนบอกว่า primary group (กลุ่มปฐมภูมิ) ต้องมีคุณลักษณะของ face-to-face interaction (การปฏิสัมพันธ์แบบเจอน้ำกัน) แต่ปัจจุบันเมื่ออยู่บน social network platform มันไม่ใช่ direct face-to-face อีกต่อไป แต่ว่าในขณะเดียวกันมักจะมีบทบาทอย่างสูง

ในการ shape (ก่อรูป) ในเรื่องของ identity (อัตลักษณ์) ในเรื่องของ pattern of behavior (รูปแบบพฤติกรรม) อย่างทรงพลังมาก ผสมคิดว่าเราต้องมานั่งทบทวนว่าเราจะ approach สิ่งที่มันเปลี่ยนไปอย่างไร

สิ่งที่ผมมักจะพูดคุยกับนักศึกษาเสมอ ก่อนสอนหนังสือ ก็คือ วันนี้มีอะไรที่น่าสนใจ ทุกคนก็จะคุยกับโทรศัพท์ขึ้นมา ซึ่งผมจำได้เด็ก มช. สมัยก่อน ก็จะบอกว่า อาจารย์วันนี้ ผมไม่ได้อ่านข่าวครับ เพราะเมื่อก่อนใต้ห้อง มช. จะมีทีวีวางหนังสือพิมพ์ รับหนังสือพิมพ์ หลาย ๆ ช่อง แล้วไปนั่งเปิด ไปนั่งต่อคิว นั่งแห่งกัน แต่ทุกวันนี้ลืมตามาอย่างไม่ทัน เปิดตากันอย่างแรก ก็คือคิวว่าหาโทรศัพท์ก่อน แล้วก็ตะกยหาเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับเราว่า มันเกิดอะไรขึ้นในช่วงระยะเวลา 8 ชั่วโมงที่เราหลับไป ผสมคิดว่า ธรรมชาติของพฤติกรรม ที่มันเปลี่ยนไปอย่างมหาศาลแบบนี้ แล้วเบ้าหลอมทางสังคมอันใหม่ที่เราเรียกว่า social network platform น่าจะเป็นสิ่งท้าทายใหม่ที่เราจะต้อง engage (ปฏิสัมพันธ์) กับมันในที่สุด

Methodology (ระเบียบวิธีวิจัย) อย่างหนึ่งที่ผมสนใจและกำลังทำวิจัยอยู่ ก็คือเรื่องของ Big data analytics (การวิเคราะห์ชุดข้อมูลขนาดใหญ่) ซึ่งเป็นสิ่งที่คนไม่ค่อยคุ้นหูสักเท่าไร เพราะข้อมูลมันมีจำนวนมหาศาล มีความเร่งที่นับเป็นมิลลิวินาที ของพฤติกรรมคนที่อยู่ในนั้นทั้งหมด เราจะสามารถประยุกต์เอาเทคโนโลยีการเก็บข้อมูล หรือการวิเคราะห์แบบใหม่ๆ เข้ามาในศาสตร์หรือสาขาของเราได้แค่ไหน เพราะว่า อีกหน่อยทุกอย่างมันจะผ่าน social network platform เกือบทั้งหมด ซึ่งผมคิดว่าเป็นความท้าทาย แต่ในขณะเดียวกันเราก็ต้องมาทบทวนว่า social network platform ไม่ใช่ ทั้งหมดของชีวิต มันเป็นสองส่วนที่มันต่อท่อหายใจกันและผสมคิดว่ามันเป็นความซับซ้อนอันหนึ่งที่ผมมองเวลาที่สอนวิจัย ก็ต้องมานั่งนึกว่า เราจะสอนอะไรเดี๋กันนักศึกษาแบบไหนดี หรือเราจะทำงานวิจัยแบบไหนดี กับธรรมชาติของข้อมูลรูปแบบใหม่นี้

ดังนั้น สิ่งหนึ่งที่นักสังคมวิทยาร่วมสมัยที่สนใจเรื่องระเบียบวิธีวิจัยพูดถึงกันมากที่สุด ก็คือเรื่อง mixed method (ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม) ผสมความพากผ่อน ที่คุ้มครองในการใช้ mixed method ทั้งหลายว่า พากผ่อนคิดอย่างไร เข้าอกกับ ปรากฏการณ์ทางสังคมยุคปัจจุบัน มี layers (ชั้นของข้อมูล) เยอะมากซ้อนๆ กัน ดังนั้น คุณใช้ methodology ขั้นหนึ่งในการศึกษาหรือ approach layer (เข้าถึงชั้นของข้อมูล) อันหนึ่ง แล้วคุณใช้ methodology อีกอันหนึ่งในการ approach layer อีกอันหนึ่ง

แต่ทั้งหมดนี้ทำให้เราต้องมานั่งทบทวนเรื่องของ methodology และ digital behavior กันใหม่อีกทีหนึ่งว่าเราจะ analyze (วิเคราะห์) มันยังไง และเราจะสามารถใช้ finding (ข้อค้นพบ) อันนี้ในแง่มุมของ social sciences (สังคมศาสตร์) อย่างไร ผิดคิดว่ามันเป็นความท้าทายที่อาจจะไม่มีคนพูดถึงมากเท่าไร แต่ผิดว่าในยุคถัดไป 20-30 ปี เราจะเจอสิ่งเหล่านี้มากขึ้น

ล่าสุดเทคโนโลยีที่เราเรียกว่า quantum computer (ระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งทำงานด้วยศาสตร์ที่เกี่ยวกับทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์) ซึ่งมีราคาแพงและเป็นสิ่งที่ประหลาดอัศจรรย์มาก พูดง่ายๆ คือ ถ้าโลกทั้งใบเป็นโลกของ computer และคอมพิวเตอร์ ทุกวันนี้คอมพิวเตอร์ที่เราใช้ อยู่ในระบบที่เรียกว่า bit computer (คอมพิวเตอร์หน่วยเล็ก) มันเข้าใจแค่ 30 เปอร์เซ็นต์ของสิ่งที่อยู่ในโลกนี้ แต่อีก 70 เปอร์เซ็นต์ที่เหลือคือ quantum computer คือเราไม่รู้เลย แต่มีคนทดลองใช้ quantum computer เอาข้อมูลของประชากรที่เรียกว่า census (สำมะโนประชากร) ไปได้ แล้ว ปรากฏว่ามัน predict (ทำนาย) หลายอย่างแล้วมันตรง ผิดคิดว่ามันนี้เป็นความท้าทาย อีกแบบหนึ่งว่าเราจะ embrace (บูรณาการ) เทคโนโลยีที่มันเกี่ยวข้องกับ AI เข้ามาได้อย่างไร สรุปท้ายสิ่งหนึ่งที่ผิดคุยกับคนที่ทำ AI ที่เราเรียกว่า ChatGPT เข้าบอกว่า ผู้ที่ควบคุม network platform (ช่องทางเครือข่าย) ทั้งหมดไม่ใช่คนอีกต่อไป แต่มันคือ AI ดังนั้นหมายความว่า จริงๆ แล้วทุกวันนี้ AI เป็นผู้ตัดสินว่าจะให้เราเห็นอะไร ทุกอย่าง ที่ปรากฏอยู่ใน Instagram ที่อุ่นมาใน YouTube ใน TikTok AI เป็นผู้กำหนด ทั้งหมด ดังนั้น AI ต่างหากที่เป็นตัวที่เข้ามามีส่วนในการหล่อหลอมพฤติกรรมของคน วิธีคิด อุดมการณ์ ค่านิยม ซึ่งเห็นชัดมากในการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ในช่วงเวลาที่ผ่านมา หรือแม้กระทั่งเหตุการณ์ในเรื่องกาซ่า (Gaza) ก็ตาม AI ที่อยู่ใน social network platform มีส่วนในการหล่อหลอมวิธีที่คน perceive (รับรู้), interpret (ตีความ), หรือ react (ตอบสนอง) ต่อสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลก ผิดคิดว่ามันเป็นข้อท้าทายใหม่ ที่เราอาจจะต้องทบทวนกันว่าเครื่องมือ แนวคิดและทฤษฎีที่เรามีทุกวันนี้เพียงพอแค่ไหน หรือจริงๆ แล้วสิ่งที่เรามีอยู่ก็เพียงพออยู่แล้ว เพียงแต่ว่าเนื่องจากชีวิตของ พฤติกรรมมันเปลี่ยนไป ทำให้เราอาจจะต้องลองปรับซ้ายปรับขวาดู สิ่งทั้งหมดเหล่านี้ คือความท้าทายต่อสังคมวิทยาที่อยู่ในความคิดของผู้

ศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี

สิ่งที่แต่ละท่านพูดมาจากการประสบการณ์ในการเรียนการสอนที่มีของแต่ละคน นำมาประดิษฐ์ต่อ กันมันอาจจะซ้ำยทำให้เห็นประวัติศาสตร์ของภาควิชาฯ จากตำแหน่งที่แต่ละคนยืนอยู่ คำตามในปัจจุบันนี้อาจจะพูดแค่เรื่องเดียวก็คือ พลังอะไรที่เป็นตัว shape (ก่อรูปก่อร่าง) สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาของ มช. คำตามนี้เป็นคำตามที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ตอนนั้นดิฉันเป็นหัวหน้าภาควิชาฯ และจัดงานสะท้อนข้อมูลคิดงานประชุมขึ้น ก็มีโจทย์นี้อยู่ในใจและได้สัมภาษณ์อาจารย์หลายท่านซึ่งเป็นอาจารย์เก่าแก่ของภาควิชาฯ อาจารย์หลายท่านเสียชีวิตไปแล้ว มีอาจารย์สุเทพ สุนทร geleas อาจารย์นลดาดชาญ รミニตานนท์ อาจารย์ขวัญใจไทยทอง อาจารย์นฤจาร อิทธิจีระจรัส ซึ่งแต่ละท่านก็ให้แรงบันดาลใจมาก โดยส่วนตัวคิดว่าพลังสำคัญที่ shape ภาควิชาฯ ไม่ใช่แค่เรื่องทฤษฎีที่อาจารย์หลายท่านได้ไปเรียนมา แต่การที่สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาเป็นสาขาวิชาที่ engage (เข้าไปพัวพัน) กับสังคมการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมมากที่สุดสาขานี้ พลังภายนอกมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการ shape ประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงของภาควิชาฯ ดิฉันมองพลังนี้ใน 4 ระยะ หรือ 4 ภาระแล้วที่อาจจะไม่ได้ไปทางเดียวกัน อาจจะต่อสู้ฟัดพันซึ่งกันและกัน

พลังอันแรกเป็นพลังของสิ่งที่เรียกว่า 1) การเมืองในยุคสังคมเมียน สาขาวิชา สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาตั้งขึ้นมาในฐานะที่เป็นผลผลิตของการเมืองในช่วงสังคมเมียน สาขาวิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาที่แรกคือที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นที่ก่อตั้งเป็นลำดับที่สอง คือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เองอยู่ภายใต้บริบททางการเมืองประเทานี้ คณะสังคมศาสตร์เป็น 1 ใน 4 คณะ ซึ่งถูกก่อตั้งมาในช่วงแรก อาจารย์ที่มีบทบาทและมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการวางหลักสูตร ของภาควิชาของเราก็คือ อาจารย์เกชม อุทยานิน (ศาสตราจารย์เกชม อุทยานิน) ซึ่งเป็นนักกรรัฐศาสตร์และนักสังคมวิทยาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีอาจารย์ไกรศรี นิมมานเหมินท์ เป็นคณบดีคนแรก ซึ่งเป็นเพียงปีเดียว มีอาจารย์ศักดิ์ พาสุขนิรันต์ (ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ พาสุขนิรันต์) มีอาจารย์อานันท์ อาภาภิรัมย์ (ศาสตราจารย์ อานันท์ อาภาภิรัมย์) ซึ่งเป็นนักกรรัฐศาสตร์และสังคมวิทยาจากจุฬาฯ เป็นหัวหน้าภาคฯ คนแรก อาจารย์สุเทพ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุเทพ สุนทร geleas) ก็จะมามาก

สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา จุฬาฯ ภาควิชาของเรานั้นตอนแรกก่อตั้งเป็นภาควิชาสังคมวิทยา มนุษยวิทยานี้มาทีหลังด้วยซ้ำไป เราอยู่ในกระแสหรือเรียกว่าเป็นผลผลิตของความต้องการของรัฐไทยที่ต้องการที่จะให้มีศาสตร์สาขาวิชานี้แข่งขันกับสังคมวิทยาและมนุษยวิทยามีความสำคัญ เพราะว่าเป็นศาสตร์สาขาวิชาซึ่งเข้าถึงกลุ่มชน เข้าถึงประชาชนในพื้นที่และในท้องถิ่นอันเป็นความรู้สำคัญซึ่งรัฐไทยต้องการจะเข้าถึง ภายใต้สังคมเย็นนั้น สร้างจิตอาสาที่มีบุคลากรสำคัญในการวางแผนการ ของสิ่งที่ต้องการจะถูกเรียนถูกสอนในภาควิชานี้ ไม่เป็นเรื่องบังเอิญที่สร้างจิตอาสาที่มีความรู้ในภาควิชาติดต่อกันถึง 14 ปี ผ่านโครงการ Fulbright ซึ่งไม่แน่ใจว่าอเมริกาทำสัญญาทำนองเดียวกันนี้ในมหาวิทยาลัยอื่นด้วยหรือไม่ อาจารย์คายส์ (Charles F. Keyes) เป็นหนึ่งในอาจารย์ที่เข้ามาสอนที่นี่ สร้างจิตอาสาที่ไม่เพียงแต่ให้ความรู้ แต่ยังมีบุคลากรในการให้ทุนในการทำวิจัยต่อเนื่องมาจนถึงยุคปลายของสังคมเย็น เรายาจะได้ยินชื่อของ ARPA (Advanced Research Project Agency—หน่วยงานของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาที่พัฒนาเทคโนโลยีทางการทหารและความมั่นคงแห่งชาติ) ร็อกกี้เฟลเลอร์ (Rockefeller) และแอนนอน ฟอร์ด ฟาวเดชัน (Ford Foundation) เป็นแหล่งทุนสำคัญซึ่งสร้างการเติบโตให้กับคลัสเตอร์งานวิจัยด้านประชากรของภาควิชาฯ ซึ่งถือว่าเป็นคลัสเตอร์งานวิจัยที่สำคัญที่สุดและไม่ได้เป็นงานวิจัยที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นงานวิจัยซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากรัฐภายใต้สหรัฐอเมริกามี agenda (ประเด็นวาระ) ต้องการที่จะคุ้มกำเนิดประชากรในประเทศ โลกที่สาม อันเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้าน “ภัยคอมมิวนิสต์” ความรู้ด้านประชากร จึงเป็นความรู้ที่สำคัญ จริงๆ ไม่ใช่แค่ มช. คลัสเตอร์นี้เป็นคลัสเตอร์ที่ใหญ่มาก ในจุฬาฯ และในมหาวิทยาลัยมหิดลด้วยเช่นกัน Ford Foundation มีความสำคัญในการสนับสนุนทุนวิจัยด้านเกษตรและทรัพยากรบุนที่สูง ภายใต้ agenda ของการต้องการเปลี่ยนพื้นที่บนที่สูงให้หันมาปลูกพืชที่ไม่ใช่พืชเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับกับมูลนิธิเอเชีย ซึ่งสนับสนุนการทำงานด้านการศึกษาและตีพิมพ์งานศึกษาเกี่ยวกับภาคเหนือของไทย เพราะฉะนั้นเหล่านี้จึงเป็นไม่ใช่แค่งานวิชาการแต่เป็นทุนด้วยที่ shape การเรียนการสอนในภาควิชาของเรา

ในรูปข่าวสุดคือ อ.คายส์ (Charles F. Keyes) ทรงกลางคือ อ.สุเทพ (ผศ.ดร. สุเทพ สุนทร geleas) ซ้ายสุดคือ หม่อมหลวงจันทร์ (หม่อมหลวงจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี) ช่วงนั้นท่านไปทำงานวิจัยด้วยกัน สนิทสนมกัน จุดเปลี่ยนสำคัญของภาควิชาของเราในยุคปลายของสังคมเมียนมาร์เกิดขึ้นประมาณพุทธศวรรษที่ 2510 คือประมาณ พ.ศ. 2516 เมื่อกลุ่มอาจารย์จาก Cornell University เข้ามายังภาควิชา ดิฉันได้สัมภาษณ์อาจารย์หลายท่าน อ.ขวัญใจ (อาจารย์ขวัญใจ ไทยทอง) เคยให้สัมภาษณ์ว่า “จนถึงยุคตุลา 16 บรรยากาศกระตุ้นให้นักศึกษาเกิดการคิดและตื่นตัว คิดแตกต่างไปจากเดิม นักศึกษาสนใจอ่านมากขึ้น [...] มีผลต่อการปรับปรุงหลักสูตรและการเรียนการสอน” (ขวัญใจ ไทยทอง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2555) ดังนั้น ตั้งแต่ปี 2516 เป็นต้นมา ดิฉันคิดว่าพลังที่สองที่สำคัญมากก็คือ “พลังนักศึกษา” อีกท่าน อ.ฉลาดชาย (อาจารย์ ฉลาดชาย ร่มิตานนท์) เคยให้สัมภาษณ์ว่า “นักศึกษามีความสำคัญมากในการตั้งคำถามซึ่งเป็นคำถามที่สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาในมช. ในตอนนั้นไม่ตอบ หรือหลีกเลี่ยงที่จะตอบ หรือไม่สามารถที่จะตอบ เช่น ปัญหาเรื่องการปราบปรามผู้คนในชนบท มีการเอกสารเบิดไปทั่วในหมู่บ้านมังที่เพชรบูรณ์ [...] ขณะเดียวกันวิชาที่สอนกันในช่วงนั้นก็ไม่มีวิชาที่เกี่ยวกับการเมืองเลย [...]” (ฉลาดชาย ร่มิตานนท์, การสื่อสาร

ส่วนบุคคล, 21 สิงหาคม 2555) อ.ฉลาดชาย น่าจะเป็นคนแรกๆ ที่เอาวิชาทางด้านมาร์กซิสม์ (Marxism) มาสอนในภาควิชาฯ

โดยสรุป ขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาและประชาชนในการเรียกร้องประชาธิปไตยและต่อต้านเผด็จการมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของอาจารย์ในภาควิชาค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเริ่มมองสังคมไทยในมิติที่มีความขัดแย้งและในมิติที่มีการเปลี่ยนแปลง ดิฉันอยากรู้ดูดอย่างนี้ว่า อาจารย์ไม่ใช่เป็นผู้ที่ประสมประสิทธิ์ประสาทวิชาให้แก่นักศึกษาอย่างเดียว ผลวัดของการเมืองในแต่ละยุคสมัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักศึกษาซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในบริบทของสังคมและการเมืองในแต่ละช่วง มีบทบาทสำคัญในการทำให้หลักสูตรหรือการเรียนการสอนหรือกระตุ้นความคิดของอาจารย์ในภาควิชานั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในยุคนั้นมีสมมนาที่คลาสสิคอันหนึ่งคือ นักศึกษาจัดสัมมนาที่ค่ายลูกเสือ แล้วเชิญบรรดาอาจารย์ทางด้านสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาในยุคนั้น คืออาจารย์บุญสนอง บุณโยทยาน (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญสนอง บุณโยทยาน) และอาจารย์ภาควิชาฯ เข้าร่วมด้วย เพื่อพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาในอนาคต ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระแสดงทางด้านการเมืองอย่างยิ่งในยุคนั้น และทำให้สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาของ มช. อยู่ใน position (ตำแหน่งแห่งที่) ที่จะให้คำตอบททางการเมืองอย่างหล่อหลอม อย่างเหล่านี้ก็เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ซึ่งภาควิชาฯ น่าจะมีเก็บไว้ โดยส่วนตัวคิดว่า ถ้าเราเขียนประวัติภาควิชาฯ ควรจะเป็นการประมวลเอกสารบริบทหรือเหตุการณ์ทางการเมืองซึ่งมีผลกระทบอย่างยิ่งต่อ vibe (บรรยากาศของสถานการณ์) ของภาควิชาฯ และการเรียนการสอนของภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยามาพุดถึงด้วย

พลังอันที่สาม เริ่มต้นในพุทธศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา เป็นพลังที่มาจากการช่วยบ้าน คือถ้าอันแรกเป็นบริบททางด้านการเมืองของสังคมรายบ้านที่สหรัฐและรัฐไทยพยายามที่จะทำให้วิชาการที่ไม่ใช่แค่สังคมศาสตร์อย่างเดียว ทุกศาสตร์สาขาสังคมศาสตร์อาจจะมีบทบาทในตำแหน่งแห่งที่หนึ่งฯ เป็นตัว shape การเรียนการสอน พลังนักศึกษาเป็นตัวทำให้การเรียนการสอนนั้นมีมิติทางการเมือง คือเป็นการ politicize (ทำให้เป็นการเมือง) สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา พลังที่สามจึงมาจากการช่วยบ้าน ก็คือความขัดแย้ง คุณจะอยู่อย่างไรในเมืองประชาชนในพื้นที่ที่คุณสอนหนังสืออยู่เต็มไปด้วยความขัดแย้งกับรัฐ มีการเดินขบวนเคลื่อนไหวเรื่องสัมปทานป้าไม้เต็มไปหมด

มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้อง ตอนนั้นอาจจะไม่ได้เรียกว่า “สิทธิชุมชน” หรอก มันไม่มีคำที่ articulate (เรียบเรียง/ประกอบรวม/แสดงความคิดได้ชัดเจน) แบบนั้น แต่ความขัดแย้งที่แหลมคมระหว่างประชาชนกับรัฐประเด็นเรื่องสิทธิ ทำให้ทิศทางงานศึกษาของภาควิชาปรับเปลี่ยนไปเพื่อพยายามทำความเข้าใจพื้นที่และความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนซึ่งมีพื้นที่สมรรถนะเป็นพื้นที่ป่าเป็นสำคัญ จึงทำให้ภาควิชาการต้องตอบสนองต่อโจทย์ของสังคม ในยุคนี้อาจจะเรียกว่าเป็นยุคของการต่อรองต่อต้าน แต่ดิฉันคิดว่าถ้ามองในแง่ของศาสตร์แล้วนี่อาจจะเป็นครั้งแรกที่สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาของ มช. เข้าสู่สภាពาการณ์ที่เรียกว่า socially engaged scholarship คือการที่สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา engage กับสังคมเพื่อที่จะแสวงหาคำตอบ ทางเลือกทางออก ให้กับประชาชนในเขตชายขอบ อาจจะพูดได้ว่าเราเป็นยุคที่ฉีกออกจากกรอบคิดแบบ state centric (ยึดรัฐเป็นศูนย์กลาง) ถ้าเดิมคือ เรายับ agenda ของรัฐมาเพื่อที่จะมาหาว่าประชาชนกลุ่มไหนมีบุตรเยอรม ประชาชนกลุ่มไหนมีคนมากมาย ฯลฯ เพื่อที่จะเป็นข้อมูลให้รัฐในการจัดการ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการในนามของสวัสดิการ สังคมหรืออะไรก็แล้วแต่ ยุคนี้เป็นยุคที่เราพูดถึงเรื่องสิทธิ สิทธิของชาวบ้านในป่า สิทธิของแรงงานอุตสาหกรรม ผู้หญิง สุขภาพ ศาสนา และจะเห็นงานซึ่งมันเคลื่อนย้ายออกจากลักษณะของ state centric มาขึ้นเรื่อยๆ

ประเด็นสุดท้ายที่อยากจะพูดถึงก็คือ พลังอันที่สี ซึ่งตอนนี้มัน shape สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาอยู่ รู้สึกหรือไม่ก็แล้วแต่คือสิ่งที่อาจารย์อภิญญา (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิญญา เพื่องฟูสกุล) ได้พูดไปในตอนท้ายว่ากระบวนการ privatization (กระบวนการแปรรูปองค์กรรัฐให้กลายเป็นเอกชน) หรือกระบวนการ neo-liberalization (กระบวนการเสรีนิยมใหม่) ซึ่งผลักดันให้วัฒนธรรมการที่เราถูกลดทอนลงเป็นแค่กลัจกรรมนึงๆ หรือกลไกตัวเล็กๆ หนึ่งๆ ที่สอนหนังสือไปเพื่อที่จะเอาแต่เมื่อเพื่อที่จะทำแต่เมื่อหันมากขึ้น เป็นพลังซึ่งมันมีอำนาจและมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการ shape สิ่งที่เรียกว่าศาสตร์ซึ่งพยายามที่จะ engage กับสังคม เราจะออกจากการ สภាពาการณ์พลังอันนี้ได้อย่างไร ดิฉันคิดว่าสิ่งนี้มันไม่ได้กระทบแค่เฉพาะอาจารย์ แต่มันกระทบนักศึกษาด้วย มันกระทบหลายอย่าง เรากำลังจะกลายเป็น entrepreneurial university (มหาวิทยาลัยแบบผู้ประกอบการ) หรือเป็นแล้วก็ไม่ทราบ มันแทรกเข้ามาในวิชาที่เราสอน พยายามที่จะเปลี่ยนวิธีคิดที่มั่นควรที่จะ accountable (ที่รับผิดชอบ)

กับสังคมหรือกับประชาชนให้เป็นคนที่เป็น entrepreneurial ซึ่งมันเป็นแนวคิดที่ดีฉันมองว่ามันจะไปสู่ทางตันได้ในอนาคต

รองศาสตราจารย์ ดร.ไพรเจน์ คงทวีศักดิ์

สำหรับผมจะพูดนิดๆ กออ กไปอีกแนวนึง เนื่องจากทุกท่านก็เขียนมาบัญ ช้าของอยู่ในเวดวงสังคมวิทยาและมนุษยวิทยามากมายแล้ว ออกไปกินอาหารสชาติอีนบ้าง เพราะฉะนั้น เมนูที่ผมจะเลิร์ฟก็คงไม่ใช่สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ผมมีความรู้สึกว่าภาควิชาเรามีจุดเด่นที่มากอยู่ แต่ในอนาคตหรือจากวันนี้ไปเราก็ต้องผลิตนักศึกษา ผลิตบัณฑิตขึ้นมาใหม่ พากษาจะต้องอยู่กับโลกกับสังคมที่เมื่อสักครู่อาจารย์รังสรรค์พูดว่าเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยการทำงานโดยใช้ AI เร่งรัด รวดเร็ว และหลากหลายอะไรทำงานองนั้น จุดที่ผมมอง ผมมีความรู้สึกว่าถ้าเราจะต้องสร้างบุคลากรหรือสร้างคนที่อยู่กับสังคมในวันพุ่งนี้ได้ ที่เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่ค่อยจะเป็นคนเท่าไหร่ จุดสำคัญที่สุดคือผมอยากรู้ว่าใช่ช่วนให้ทุกคนกลับมาสู่ความเป็นคน เรา มีวิชา มนุษยวิทยาเราเชื่อมั่นว่าพากเราเข้าใจความเป็นคนเป็นอย่างดีกว่าคนอื่นๆ หมายถึง ภาควิชาอื่นหรือคณะอื่น เรายังคงวิทยาเรารู้จักสังคมเป็นอย่างดี เป็นที่หนึ่ง แต่ผมค่อนข้างมั่นใจว่าจริงๆ ลึกๆ แล้วเราไม่ค่อยรู้จักตัวเราหรือคน เพราะฉะนั้นเราจะก้าวเข้าไปสู่ยุค nonhuman หรือ posthuman อะไรก็ตามแต่ ผมมองว่าพื้นฐานเราเป็นคนเราต้องเป็นคนให้จริงๆ เสียก่อน เราจึงจะเข้าไปสู่สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ หรือ omnusy ได้ดังนั้น ผมอยากรู้ว่าเริ่มจากคำว่า “คน” เพราะผมรู้สึกว่าคำนี้เป็นคำสำคัญ เป็นคำที่อาจจะดูไม่มีอะไรแล้ว ค. ความ น. หนู แต่ว่ามันก็คุณไปคนมากนั่ง ในที่สุดแล้วตกลงเราเป็นใครกันแน่ เราがらงสับสน มันจึงเกิด concept identity (แนวคิดอัตลักษณ์) แล้วทำให้ยังคิดก็ยังต่อยอด ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ดีทำให้เกิดความองค์ความทางวิชาการ แต่จุดสำคัญที่ผมรู้สึกว่าพากเรามักจะมองข้ามก็คือ “ตัวเรา” เพราะฉะนั้นผมอยากรู้ว่าใช่ช่วนให้มองว่า ปัจจุบันนี้เรารอยู่ท่ามกลางชีวิตที่เต็มไปด้วยความสับสน ความผันผวน เราอาจจะบอกว่าสังคมทุกวันนี้เป็นสังคมที่เปลก เป็นสังคมที่เข้าใจยาก เป็นสังคมที่สับสน เป็นสังคมที่อยู่แบบตัวเครื่องตัวมัน แต่ผมมองว่าในความเป็นจริงแล้วสังคมมันก็เป็นสังคมของมันอย่างนั้นนั่นแหละ หรือเราจะเรียกมันว่า สังคมเสรีนิยมใหม่ บริโภคนิยมเข้มข้นอะไร

คำว่าสำนึกรักคนรักจัก มันเป็นคำทั่วๆ ไปที่มีในชีวิตประจำวัน แต่ว่ามันเป็นสิ่งที่มียาก สำนึกเป็นสิ่งที่ควรต้องปลูกฝังและเมื่อมีสำนึกแล้ว สำนึกคือคิดขึ้นมาได้เอง รู้ขึ้นมาได้เอง โดยไม่จำเป็นต้องไปพิริ่บ่นพรำสอน คิดขึ้นมาได้เองว่าอะไรควรไม่ควร เพราะฉะนั้นอันนี้เป็นจุดสำคัญที่ผมคิดว่ามันควรจะเป็นคุณลักษณะที่พึงมีของมนุษย์ในอนาคตหรือในปัจจุบันที่จะก้าวไปสู่อนาคต เราจะต้องเป็นคนที่มีสำนึกอย่างที่อาจารย์รังสรรคพูดไปเมื่อสักครู่ว่า สังคมมันเต็มไปด้วย big data (ชุดข้อมูลขนาดใหญ่) เต็มไปด้วยระบบคอมพิวเตอร์ที่ให้ข้อมูลมากมาย ผมกำลังมองว่าสังคมทุกวันนี้โดยภาพรวมมันคือสังคมความรู้หรือสังคมที่เต็มไปด้วยความรู้หรือพูดอีกแบบหนึ่งคือสังคมที่เต็มไปด้วยผู้รู้ ซึ่งอันนี้ผมคิดว่าไม่ค่อยโโคเค ความรู้เป็นสิ่งที่ดีแต่ความรู้ที่มากไปไม่มีประโยชน์ ทำไม่ถึงพูดอย่างนั้น ผมประณานาที่จะเห็นว่าจากสังคมที่เต็มไปด้วยผู้รู้และความรู้แล้ว ผมอยากรีบสังคมในอนาคตเป็นสังคมของผู้ลงมือทำ

หรือผู้กระทำ คือไม่ใช่แค่รู้แล้วมาถกเถียงกันแล้วแยกบ้านนอก แต่ความรู้นั้นไปทำให้เกิดเป็นประโยชน์ทั้งบุคคลทั้งบุกปั้นได้ แต่ต้องลงมือทำก่อนอย่าสักแต่รู้ และจากสังคมผู้รู้หรือสังคมความรู้ ควรจะเปลี่ยนมาเป็นสังคมผู้กระทำหรือผู้ลงมือทำอย่างนี้นั่นว่าจะมีประโยชน์ต่อตัวสังคมจริงๆ มากกว่า เราไม่สามารถขับเคลื่อนสังคมได้แค่ด้วยความรู้ แต่เราขับเคลื่อนสังคมได้ด้วยการลงมือทำจริงๆ และการลงมือทำจริงๆ เราต้องลงมือทำที่ตัวเราเองเป็นคนแรก

เพราะฉะนั้นจากสำนึก ขั้นตอนที่หนึ่งคือ เราควรจะสร้างคนให้เป็นคนมีสำนึก อันที่สองคือ ลงมือทำที่ตัวเอง แล้วพากษาสามารถเรียกร้องจากโลก จากสังคม ได้ใหม่ เรียกร้องได้ มีสิทธิ แต่ว่าคนแรกที่เข้าต้องเรียกร้องไม่ใช่ชาวบ้าน ไม่ใช่คนอื่น เป็นตัวเขาเองที่เข้าต้องเรียกร้อง ถ้าเขายากได้เรื่องอะไรหรือปะเด็นอะไรเข้าต้องเรียกร้องที่ตัวเขาเองก่อน เป็นอันดับแรก ก่อนที่จะไปเรียกร้องอันนั้นอันนี้กับคนนั้นคนนี้ เราต้องเริ่มจากตัวเองก่อน ถ้าเป็นอย่างนี้ได้จริงผมว่าการขับเคลื่อนสังคมจะมีพลังมากกว่าแค่ในระดับวิทยากร คือมันจะเกิดขึ้นจริงได้ มันมีคำๆ หนึ่งที่ผมพังทีไรแล้ว ผู้รู้สักไม่ชอบ คือหน่วยงานราชการชอบพูดคำสาวยๆ ว่า “ความรู้ต้องคู่กับคุณธรรม” แต่อันที่จริงความรู้ไม่จำเป็นต้องคู่กับคุณธรรม สำหรับผมผมคิดว่าความรู้ต้องคู่กับการลงมือทำมากกว่า เพราะถ้าความรู้ไปจับคู่กับคุณธรรมมันก็จะเคระดับวิทยากร มันไม่ได้ลงมือปฏิบัติจริง มันไม่มีประโยชน์ เพราะฉะนั้นความรู้ต้องคู่กับการกระทำ

และประเด็นสุดท้ายที่ผมอยาจจะบอกคือในความเป็นจริงแล้ว ผมบอกว่า เราต้องเริ่มเข้าใจตัวของเราก่อน เพราะผมเชื่อว่ามนุษย์โดยส่วนใหญ่ไม่ได้รู้จักตัวเองจริงๆ เราจึงตกลงมาร่วมของกับตัวเองความคิดความรู้ต่างๆ ได้ยากมาก เมื่อสักครู่ อาจารย์ฯ (ผศ.ดร.อภิญญา เพื่องฟูสกุล) พูดจบได้น่าสนใจว่า “เราถึงจะไม่ตกเป็นเหยื่อของ neoliberalism (ลัทธิเสรีนิยมใหม่) ผมคิดว่าวิธีหนึ่งที่เราจำเป็นจะต้องทำก็คือหันกลับมาใส่ใจตัวเราจริงๆ เมื่อเข้าอาจารย์ศ สนตสมบัติ พูดถึง 5 ขั้นตอน ซึ่งค่อนข้างน่าสนใจก็คือ ขั้นตอนแรกอาจารย์บอกว่าเราจะต้องสอนนักศึกษาให้รู้จักสะท้อนย้อนคิด ขั้นที่สองเราต้อง demystify หรือขัดมายาคติหรือรู้เท่าทันมายาคติ จนนำไปสู่ขั้นที่สามคือเปิดพื้นที่ แต่พื้นที่ตรงนี้ผมคิดว่าเราอย่างไม่จำเป็นต้องเปิดให้คนอื่น เรายังให้ตัวเราเองก่อน และเมื่อเราเปิดพื้นที่ให้ตัวเราเองได้แล้วเราถึงจะมีกำลังหรือ มีความเป็นไปได้ที่เราจะไปขับเคลื่อนคนอื่น

เพราะฉะนั้นโดยภาพรวมผมอยากรำนำเสนอด้วยเชิงสรุปว่าโดยส่วนตัว ผมคิดว่า ในวันพรุ่งนี้หรือในอนาคต ถ้าเราจะใช้ชีวิตอยู่กับมันได้อย่างค่อนข้างจะเป็นไปได้หรือไม่ เดี๋ยอดร้อนมากันนัก ข้อที่หนึ่งที่จำเป็นต้องมีคือ เราต้องเป็นคนที่มีความรู้ ความรู้ ก็สำคัญเพียงแต่เรารอย่าไปหลงให้กับมันจนเกินไป เราต้องมีความรู้ ข้าพเจ้าคือความรู้ อีกข้าพเจ้าเป็นเรื่องของการกระทำหรือการลงมือทำ แล้วตรงกลางคืออะไร ตรงกลางก็คือที่ผมพูดไปตั้งแต่ตอนต้นคือต้องมีสำนึก เราต้องเป็นคนที่มีสำนึก สำนึกตัวนี้จริงๆ แล้วมันมีอยู่แค่สองข้อที่จะเอาไปใช้ได้จริงในชีวิตจริง ข้อที่หนึ่งคือเราต้องดูความควรไม่ควรในสิ่งที่เราทำ ข้อที่สองสมมติถ้าเราจะเรียกมันว่าคุณธรรม มันก็คือการต้องจริงจังกับการตามตัวเองว่า สิ่งที่เราทำกันอยู่ตรงนี้หรือตัวเราทำตอนนี้เป็นสิ่งที่เราทำแล้วเราเดี๋ยดร้อนใหม่ คนอื่นเดี๋ยดร้อนใหม่ ถ้าเราทำแล้วตัวเราไม่เดี๋ยดร้อน คนอื่นก็ไม่เดี๋ยดร้อนเราก็ทำไปเถอะมันไม่ได้เป็นอะไร นี่คือสิ่งที่ผมเรียกมันว่า คุณธรรม คุณธรรม สำหรับผมในชีวิตจริงก็คือแค่นี้ เราต้องตรงต่อตัวเอง จริงจังกับตัวเอง ว่าสิ่งที่เราทำอยู่ มันทำแล้วตัวเราเดี๋ยดร้อนหรือเปล่า คนอื่นเดี๋ยดร้อนใหม่ ถ้าตัวเราไม่เดี๋ยดร้อน คนอื่นไม่เดี๋ยดร้อน ใจจะมองว่ามันถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี ก็ไม่เป็นไร ทำไปเถอะ จริงๆ ชีวิต มันก็มีแค่นี้ แล้วถ้าเราสามารถชัดเจน จริงจังกับตรงนี้ได้ผมว่ามันเป็นคุณสมบัติพื้นฐาน ของความเป็นคนที่ไม่ว่าในอนาคตจะยุคไหน รูปแบบไหนเราก็จะอยู่ได้